

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1942 JUNIUS

I. ÉVF. 6. SZÁM.

Tessedik Sámuel

(születésének százados évfordulójára)

NÉHÁNY ESZTENDŐVEL ezelőtt jelent meg két áldozatos hívének, Nádor Jenőnek és Kemény Gábornak buzgósgából Tessedik Sámuel kéziratos munkája, a *Szarvasi nevezetességek*.^{*} Messze vezetne e munka érdemeinek megbeszélése, amely a néprajznak, társadalomtudománynak s általában a falura vonatkozó tudományainknak jelentős forrásmunkája. Csak egyetlen részletet ragadjunk ki belőle. Ezt is, mint minden személyére vonatkozó részt harmadik személyben, tárgyilagos hidegséggel írja le, ezzel a harmadik személyes távolsággal is mintegy hűteni akarva forrongó indulatait, kettéroppantott élete fölötti fájdalmát. Könyvének az 1784-ik évhez fűzött jegyzeteiben írja: „Tessedik Sámuel megírja „Der Landmann in Ungarn was er ist, und was er sein könnte“ című könyvét. A német példányokat nem akarták vásárolni, sőt a kivonatokat azzal a megjegyzéssel küldték vissza: „nem kell, mert német, s az auctor: proditor patriae“. E munkát gróf Széchenyi Ferenc öxcellenciája intézkedésére és költségén nemsokára magyarra is lefordították s 1786-ban Pécsen kinyomatták.“ Eddig tart idézetünk. Ezután Tessedik ismét Szarvas község felé fordul és az év születéseinek, elhalálzásainak adatait sorolja fel. Száraz, merev mondataiból azért egyszerre kitetszhetik fájdalma, sértettsége, hogy műve s annak németnyelvű megjelentetése miatt egyesek hazaárulónak bélyegezték s egyben diadalmaskodó öröme is, hogy a könyvtáralapító Széchenyi Ferenc, Széchenyi István édesapja, maga veszi pártfogásába s a kor író-mecénás viszonylatához hiven saját költségén s nyomtatja le s nyomatja ki.

A könyv, amely ilyen vihart kavart s amely felé a legnagyobb magyar édesatyja, a magyar művelődéspolitikának e neves alakja oly figyelemmel fordult, minden bizonnyal megérdemelte ezt az érdeklődést. Magyar fordítása a következő címen jelent meg: „*A' paraszt ember Magyar Országban, Mitsoda és mi lehetne; egy jó rendbe-szedett falunak rajzolatjával egyetemben, Samuel Thesche-*

^{*} Tessedik Sámuel: *Szarvasi nevezetességek*, azaz Szarvas mezőváros gazdasági krónikája, az eredeti német kéziratokból fordította Nádor Jenő dr. ... Függelékül Kemény Gábor dr. ... tanulmányával, *A Magyarságtudomány Könyvei*, I. Szerk. Ortutay Gyula, Bpest, 1938.

dik által, most pedig Németbül Magyarra fordította Kónyi János.“ Kónyi János, a derék strázsamester, akinek német kaptára vont hadi- és tündéres románjai bizony feledésbe mentek s az irodalomtörténeten kívül ma már ki sem tartja számon, bizonyára nem gondolta volna, hogy nevét e fordítása őrzi meg napjainkig. Mert Tessedik munkája fordulópontot jelent a magyar parasztszemlélet, a magyar népismeret történetében. Különböztetést mondhatjuk, hogy fordulatot jelent egész művelődéstörténetünkben is: hiszen ettől a pillanattól számíthatjuk annak a folyamatnak megindulását, amely különböző nevezet alatt napjainkig jelentkezett irodalomban, tudományban egyaránt. Ez az áramlat a parasztság megismerését és társadalmi felemelését szolgálta, legtöbbször, sajnos, úgy, hogy maga az érdekelt parasztság nem is tudott róla. Tessedik működése ebből a szempontból is dicséretes kivétel és példakép, mert gondolatait nemcsak írásban szögezte le, hanem vállalva a kockázatot és üldöztetést, a gyakorlatba is átültette őket és népének életét minden rendelkezésére álló eszközzel emelni igyekezett. Mint a magyar történet során minden korban, ez az igyekvés hálátlan feladat volt Tessedik századában is. Életéből akár a Jókai által megfestett Rab Ráby története is kikerekedhetnék, a császára s királya által támogatott idealista története, ki a felvilágosodás eszméivel küzd és elbukik faluja legyőzhetetlen ellenállásán és ellenfeleinek gyűlölködő kicsinyességén. Ha élete külső körülményeiben nem is járta meg Rab Ráby romantikusan festett életpályáját a bécsi udvar bizalmi tisztétől a falusi börtönök vígasztalan homályáig, de minden bizonytalansággal részese volt a felmagasztosulás és a bukás élményeiben s tehetetlenül kellett látnia élete főművének, európaszerte híres gazdasági iskolájának bukását. Mint annyi nagy magyar alkotónak, neki is meg kellett írnia Tótfalusi Kis Miklósnak, a világhíres nyomdász-
nak a módján a maga „mentségét“: önéletírása, felvilágosító cikkei mind magyarázatok, védekezések a rágalmak ellen. Legalább így akart önnön bukása, tragédiája fölé kerekedni.

De kezdjük előlről. A Tessedik család eredete állítólag egészen Nagy Lajos koráig nyúlik s a család akkor költözött Csehországba, majd onnan a huszitákkal együtt jött vissza újra Magyarországra. A család különben érdekesen példázza az akkori nemesi familiák életét, a ma olyannyira időszerű nemzetiségi tudat teljes hiányát: Tessedik Sámuelben magyar, német és szlovák vér is elkeveredett, de ő a 18. század gondolkodásmódjához híven csupán hungarus-nak tudta magát és egész élete, munkássága Magyarországiért való szolgálat volt. Tökéletesen tévednek tehát azok, kik őt szlováknak szeretnék feltüntetni, hiszen köztudomású saját emlékezéseiből is, hogy mikor Szarvasra helyezik, bizony alig tud valamit szlovákuul s beszédeinek elkészítése mindíg nagy gondot okoz neki. Családja rokonságban van neves magyar nemesi familiákkal, így nagyanyja Nedeczky-lány. Tartják a rokonságot a Hajnóczyakkal s Tessedik maga is levelez velük. A túri vásárosokkal küldi leveleit Hajnóczy Józsefnek, akinek a Martinovics-féle összeesküvéskor fejét veszik. Tessediknek édesapja is evangélikus lelkész volt s nem egy teológiai vonatkozású könyvet írt. Családját hamar magára hagyja. Tessedik hét éves, mikor édesapja meghal. Tessedik Sámuel kétszáz

esztendeje, 1742 áprilisában született a pestmegyei Albertiben. Apja halála után Pozsonyba kerülnek s özvegy édesanyjának ugyancsak küzdenie kell, hogy kosztosdiákok fogadásával elartsa magát és három gyermekét. Az élénk szellemű fiú főleg Pozsonyban végzi el tanulmányait s Önéletrajzában visszaemlékezve erre az időre, maga írja: „Gellert iratai és beszélő állatai voltak azok, melyekből én fáradhatatlan szorgalommal merítgettem természettan, gazdasági és erkölcsvallási ismereteimet.“ Valóban Gellert híres meséi, példázatai erősen hatottak moralizáló gondolkodására, de természetesen nemcsak ezek a mesék, hanem korának szinte minden neves európai gondolkodója. A fevilágosodáskori Magyarországnak egyik legképzettebb szakembere volt. Iskolái végeztével vagy hét esztendeig nevelősködött pozsonyi nemesifjak mellett. Már eddig is megismerkedett az országgal, hiszen Pozsony mellett például Debrecenben is tanult s ott Hatvaninak, a híres professzornak volt növendéke. Természettudományos gondolkodása bizonyára sokat köszönhet neves tanárának, kit kísérletei s akkor különös tudománya miatt a jó debreceniek számtalan ördögös anekdotával halmoztak el.

Tanulmányai során azonban nem elégedett meg a honi lehetőségekkel. Ő is a világot járó magyarok közé tartozott, akik egész Európát bejárják, hogy hazájukat még jobban szerethessék s a külföldön tapasztaltak állandóan sarkalják az otthoni viszonyok megváltoztatására. A külföldet járt magyar ismétlődő példázata teljesedett be rajta is: csak még jobban szerette hazáját, azzal az építő, elégedetlen fájdalmas szeretettel, amellyel Széchenyi Istvánék, az egész reformnemzedék is tekintett a kicsinyke hazára, s amellyel már Apáczai Cserétől, Tótfalusi Kis Miklóstól s annyi mástól kezdve alkottak, dohogtak, szenvedtek a Nyugatot megjárt magyar politikusok, írók, nevelők. (Unokája, Tessedik Ferenc is örökölte ezt a hajlamát: szép franciaországi útinaplójáért fiatalon választja tagjai közé a Tudományos Akadémia). Tessedik Sámuel amúgy gyalogszerrel beutazta szinte az egész Felvidéket: megjárta Kassa, Lőcse, Eperjes, Kézsmárk, Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmec városait, ismerte az Alföldet is még mielőtt Szarvasra került. Külföldi tanulmányait Erlangenban végezte, de németországi tartózkodása idején is eleget utazott. Így bejárta Jéna, Lipcse, Halle, Dessau, Potsdam, Charlottenburg és Berlin városait és a környező vidékeket, mindenütt figyelt, jegyzetezett, tanult és a külföldön utazgató magyarok emésztő szokása szerint állandóan összehasonlítgatta a honi elmaradottabb állapotokat a fejlett németországi viszonyokkal. Így Jenában, Berlinben a csatornázást figyeli s dicséri a termőföldre való hatását, Charlottenburgban irigyli az árnyas erdőket, dúslombú fákat s elmélkedik, hogy mindez egykori homokpusztaságon fejlődött. Eszébe jutnak a tiszavidéki kietlen puszták, ahol az utazó egész nap vándorolhat s nem lát egyetlen fát sem. Utazása során felkeresi a nevesebb német tudósokat, gazdasági és politikai szakembereket s itt ismerkedik meg kora állampolitikai és szellemi áramlataival, a fevilágosodás és a racionalista hasznossági gondolat elveivel, a pietista államismereti iskola tanításával, az abszolutista kormányzás és a népsegítés gondolatkörével.

Itteni ismerőseivel élete végéig tartotta a kapcsolatokat, így

Salzmannel, Beckerrel, a jénei professzorral, Schützcel és főként Mayer Frigyessel, a kupferzelli nemzetgazdással, kivel sűrűn levelezett is, kétségeit, eredményeit elébetárva. Az ifjúkori boldog tanulmányút mégegyszer ismétlődik életében, amikor dicsősége csúcán 1790-ben ismét ellátogat Németországba az okszerű gazdálkodás és nevelésügyi módszerek tanulmányozására.

De az élet nem az ifjúság lelkendező kalandja csupán, nemcsak boldog befogadás, szemlélődés és lángolás, hanem elsősorban teremtés, alkotás. Tessedik, úgy tetszik, mindenkinél jobban megértette ezt a kemény törvényt, hiszen egész élete munkában, teremtésben, küzdelemben telt el. Szinte halála pillanatáig dolgozott. Azon a fiatalkori képén is, melyen a parókás hajviselet, a finoman kibugygyanó selyem ingújj, az előkelően hosszúkás kezek a kor arcképfestői modorában ábrázolják, az arc tiszta vonalai, a szem határozott tekintete elárulják kemény és makacs egyéniségét.

Rövid nógrádmegyei lelkészkedés után 1767-ben Szarvasra került evangélikus lelkésznek, oda, ahol apósa, Markovitz Mátyás, Szarvas első leíró monográfiájának szerzője is működött. (Sajnos munkájának javarésze elveszett). Milyen lélekkel érkezik a fiatal lelkész állomáshelyére, ahol aztán egész életét el kellett töltenie? Önéletírásában így emlékezik meg, igen jellemző módon, erről a pillanatról: „Második papi állomásom Szarvas városa Békés vármegyében! Itt vizsgáló szemmel tekintettem magam körül, kerestem a költők által oly elragadó színekkel festett falusi élet egyszerűségét és találtam együgyűséget, ostobaságot, bizalmatlanságot még a leghasznosabb javaslatok iránt is, hamisságot, gonoszságot, rögzöttséget és hiányt még a legszükségesebb dolgokban is. Kerestem cselekvő kereszténységet és találtam a vallás álcája alatt borzasztó zavart, hamis néphitet, babonaságot, előítéletet, ferde vallásos nézeteket, melyek a földművelő nép lelkében sötétséget, a szívben aggodalmat és az életben nyomort terjesztenek.“ Keserű, kegyetlen sorok. Igaz, e sorokat nem az ifjú írta, aki ragyogó barna szemével tekintett a világba, mindenkép változtatni, javítani akart a környező világon s szinte úgy érezte, ereje van az egész sárba fúlt Szarvast kimozdítani helyéből! E sorokat már a megkeseredett, epés öreg veti papírra, ki bukása után, értelmét veszített élete utolsó szakában emlékezik fiatal éveire. Mégis ezekben a sorokban megtalálhatni egész életprogramját, felfogását, a parasztkérdésben elfoglalt álláspontját.

Elsősorban e sorokból is kiderül a magyar parasztszemlélet két-féle, egymással mindmáig vitázó magatartása. Az idillikus, a paraszti életformáért lelkendező romantizáló szemlélet mindent csillogó színekbe borít és a nép életének csak díszes, vidám mozzanatait hajlandó észrevenni; viszont nyomatékkal hallhatjuk Tessedik zordon szavain keresztül a parasztszemlélet ezzel merőben ellenkező elveit is: a paraszti elnyomottság, elmaradottság szégyenletes állapotát hánytorgató, szinte dühös haragot. Ez a két felfogás, az idilli — romantikus és a kétségbeesett — társadalomjavító hang napjainkig disputál, ha a falura kerül a sor, ha arról vitázunk, mi is legyen a paraszti étellel, művelődéssel. Tessedik a maga tapasztalatai alapján könyveiben s egész életvitelében amellet volt, hogy

népünket fel kell emelnünk magasabb műveltségi szintre, életét meg kell jobbítanunk, társadalmi és gazdasági elmaradottságán segítenünk kell. Egész élete, első szarvasi élményétől kezdve ennek a gondolatnak a szolgálatában állott s később úgy érezte, hogy igaza annál szembeötlőbb és cáfolhatatlanabb, minél jobban észrevehette, hogy irigyei mellett maga az annyira istápoltt parasztság is elbuktatására tör.

Mielőtt azonban a műveiben kifejeződő gondolatmenetet szemügyrevennők, érdemes lesz megismerkednünk életével és életének nem könyvekben kifejeződő alkotásaival. Igaz ugyan, hogy ez a szűk körre, egyetlen kis alföldi mezővárosba szorított roppant élet-erő és teremtő tehetség aligha mutatható be rövidreszabott összefoglalásunkban. Tessedik sohasem pihent, egész élete a munka volt. Még századában is, a nagy barokk e dúsgazdag periódusában is feltűnő ez az áradó bőség, az életnek és energiának ez a fáradhatatlan folyama. Papi munkája mellett a falu életének szinte minden mozzanatában résztvett. Prédikációi mellett nyilvános felolvasásokat, előadásokat is tartott s ezeken az előadásokon, mint valami népművelői tanfolyamon, mezőgazdasági, nevelői, falugondozási témákról tartott előadásokat és különös hévvel küzdött bennük a népi babonások, művelődésbeli elmaradás ellen. A felvilágosodás korának magabízó hevével hadakozott a babonáság ellen, azt vélve, hogy így az emberi természetben oly mélyen gyökerező hiedelmeket kiirthatja. Külön előadásokat tartott a felnőtteknek, gyermekeknek, pedig mint önéletírásából tudjuk, ezenkívül az évek során ezernél is több prédikációt is tartott. 1780-ban aztán Olvasóegylet névvel önképzőkört szervez, amely azonban, sajnos, már egy év múlva megszűnt.

Közben építkezik, falujának olcsón szép templomot emel. De általában már ekkor foglalkoztatják falurendező tervei, melyek biztonnal ebből az építő szenvedélyből fakadtak. Gazdasági iskoláját szobrokkal is díszítette, melyeket a szarvasiak pogány bálványoknak néztek, ezzel is izgatva később ellene. De érdekelte őt minden: a rendőrség felállítására, tűzoltóság megszervezése. Foglalkozott a szervezett szegényügy kérdésével s ebben felesége is nagy segítségére volt. Már évekkel a gazdasági iskola megnyitása előtt, szinte Szarvasra érkezte óta a kertészettel és okszerű gazdálkodással is foglalatzkodott. Az erlangeni egyetemen orvosi előadásokat hallgatott, hogy majd pályáján, ha kell, mint orvos is segítségére legyen az elhagyatott népnek. Egész életét áthatja ez a mindenre kiterjedő szenvedély. Egy-egy terve ma már meg is mosolyogtat bennünket. Önéletírásából és a „Szarvasi nevezetességek“-ből tudjuk, hogy 1788-ban „tizenkét már korosabb matrónából megalakult az első tervszerű kertésznők társasága...“ Azonban a tervszerű kertésznők — akárcsak Olvasóegylete — hamar cserbenhagyták. Kertészkedés mellett a szőlőművelésre, állattartásra, takarmányozásra is oktatta a szarvasiakat s minden biztonnal igaza van életíróinak, hogy a mai Szarvas műveltebb, célszerűbb gazdasági életében mindenütt Tessedik keznyomára lelhetünk. Így iskolájának keretében Mária Terézia gazdaság- és iparpolitikájának megfelelően gyapjúfonó fabrikát létesít, majd eperfákat ültet, selyemhernyó tenyész-

tésre, selyemszövésre tanítja a szarvasiakat s igen büszke, hogy a francia selyem mintájára szép csikos selyemszöveteket dolgoznak fel. Kísérletet tett a cukor gyártására is, méhészetet telepít, sörfőzdét állít fel, sőt a körösi halfélék értékesítésére halkonzervgyárat akar felállítani, hogy a gyár termékeit Pesten és Budán értékesíthesse. Olyan módszert dolgoz ki a szikes talaj megjavítására, melyet digózás néven ma is a legjobbnak ismerünk. S így lehetne még folytatni sokáig kísérleteinek, eredményeinek felsorolását.

Tessedik 1779-ben vagy 1780-ban alapítja könyvei mellett legjelesebb alkotását, gazdasági iskoláját, amelyet joggal neveztek már az ő idejében is *Institutum Tessedikianum*-nak. Mint mondtuk volt, az Intézet megalapítása előtt, Szarvasra érkeztek, már a gazdasági nevelést tartotta papi feladata mellett legfőbb munkájának, érdeklődése is erre a területre vonzotta, melyen egyszerre lehetett gazda és nevelő. A maga kertje mellé a földesuraságtól 6 holdat, majd 1791-ben még 39 holdat kapott s ezen a területen tanította Intézetében az elméleti és gyakorlati mezőgazdaságnak majd minden ágát. Iskolája természetesen a Ratio Educationis felvilágosult szellemének hatása alatt fejleszti ki rendszerét. Racionalizmusa, gyakorlatiassága, egész pragmatizmusa innen veszi eredetét. Iskolájában az elemi tantárgyak után a haladottabbak a kor legjobb természettudományi eredményeivel ismerkedhettek meg. Általában Tessedik ellene volt a humanista nevelésnek. Elsősorban a reáliák felé fordult érdeklődése: tanításának középpontjában a gyakorlati és természettudományos nevelői gondolat állott. A magyar művelődés eszményeiről szólva, Kornis Gyula is rámutat arra, hogy Tessedik e következetesen végigvezetett nevelői módszerével egyik legjelentősebb előfutárja a realista- és szakoktatásnak. Iskolája valóban európai hírű lett, külföldi látogatók érkeznek, szakemberek figyelik tanítását. Szó volt róla, hogy II. József is meglátogatja intézetét. Oroszország egész iskolarendszerének megszervezésére hívja meg két ízben is, Festetics György gróf tőle kér tanácsot a Georgikon felállítására előtt s igen előnyös feltételekkel igazgatónak is meghívja. Kitüntetésekert kap: királya aranyéremmel, a jénai mineralogiai társaság pedig oklevéllel tünteti ki. Valóban dicsőségének csúcán állott ebben az időben. Iskolájában már majdnem ezerre rúg hallgatóinak száma. Azt hihette, hogy roppant munkájának az eredményei is beértek, sikerült népe fölemelése, kiművelése.

S ekkor megindul ellene a hajsza, személyes kicsinyes okokból, az ellenfél anyagi irigységéből. Nem is érdemes részletesen foglalkoznunk a bukás szinte tragikomikus mozzanataival. Templomi támadások érik, parasztjai a gyakorlati módszerű tanítás helyett a latin nyelv tanítását követelik, mert akkor nem lesznek alábbvalóak. Anyagi ügyekkel támadják — s e sok megalázó, szívszorító komédia tönkreteszi iskoláját, elmaradoznak a növendékek, munkája lassan lehetetlenné válik. 1806-ban elszoruló szívvel be kell zárnia iskoláját, úgy érzi, életének értelme megszűnt. Ettől az időtől kezdve mord öregúr, aki öngazolásán fáradozik, memorandumot, felhívásokat szerkeszt, önéletírásán, maga mentségén dolgozik egészen 1820-ban bekövetkező haláláig. Élete valóban magyar példa lehet dicsőségében, fellobbanó gyors sikereiben és az ellenszegülő, kicsinyes érdekeken való bukásában is.

Ha életében munkáját elbukni is látta, ma már tudjuk, hogy szinte minden kezdeménye beért és eredményeket hozott Szarvason. Áldozata nem volt hiábavaló. De e praktikus nevelői munkája mellélt könyveivel is változatlanul tanít a mai napig. Említettem, hogy a *Paraszt ember* című könyve fordulatot jelent az egész magyar parasztszemlélet történetében, sőt egész művelődéstörténetünkben. Valóban Tessedik könyve óta eszmélt rá az ország népünk léhelyzetére, innen datálódik a parasztsággal való foglalkozás, a parasztság fölemelésének gondolata. Tessedikre e műve megírásakor ugyanazok az erők hatottak, mint egész életében. A felvilágosodás filozófusai, a német pietista államismereti iskola elvei, Mária Terézia és II. József politikai eszméi s hogy néhány nevet is említsünk Montesquieu, Rousseau, Justus Möser és a már említett német professzorok. Könyve két részre oszlik s egyszerre mutatja be a gyakorlati embert, ki saját tapasztalatait rajzolja meg az első részben, mintegy az első „falukutató” munkát adva s az elméleti embert, aki a második részben lép elénk. Az első leíró rész a tiszántúli falutelepülések rajzát s a paraszti életmód vázlatát adja keseredett, ingerült hangon. Elégedetlen a közműveltséggel, a rossz és költsékesre vivő életmóddal, a paraszti henyéléssel, de elégedetlen a jobbágság jogi és társadalmi helyzetével is. A jobbágyi sorsot a nemzet szempontjából mérhetetlenül károsnak, a parasztságra nézve megalázónak és meddőnek tartja. Ő ébred rá először, hogy a nép léte mennyire teli van megalázó mozzanatokkal. Könyvének második részében, az előbbinek ellentétéként kirajzolja azt az ideális faluképet (kedves térképet is mellékel!) és falusi életrendet, amelyben szerinte a magyar paraszt minden bizonnyal boldog lehetne s mely az ország és a földesúr érdekeit a legjobban biztosíthatná. Derék s kedves pietizmusa, hasznossági erkölcsstana valósággal paraszti utópiát épít ki. Ma már mulattató számunkra, hogyan véli például a hasznosság szempontjával a henyélő, dorbézoló pásztorok életét megjavíthatni. A pazarló keresztelői és lakodalmi szokások megszüntetésétől is sokat vár. Ebbe a második részbe zsúfolja bele életének gazdag tapasztalatait, egész mezőgazdasági, nevelői, politikai meggyőződését.

Vágy és valóság ölelkezik e látszatra száraz műben. Ugyanez a kettősség, hevületből és valóságismeretből táplálkozó feszültség élteti többi írásait, kézíratos és megjelent műveinek seregét. Számunkra mégis ez a munka mond a legtöbbet; ebben jelenik meg legtisztábban szemlélete, népünk kiművelését, szellemi, gazdasági felemelését és társadalmi elhelyezését célzó reformtörekvése. Életének ezerágú tevékenysége summázódik ebben a munkában, mely a 18. század egyik legfontosabb nemzetpolitikai műve. Ő is első-sorban a kiművelt emberfők számának szaporítására törekedett, mint Széchenyi István, kinek praktikus tevékenységéhez és romantikus idealizmusához különben is annyi szál fűzi. Előfutárja és előkészítője volt kevesedmagával a legnagyobb magyarnak s egyben előfutárja, előkészítője a magyar nép fölszabadulásának, fölemelkedésének is.